
NOSTALJİ / NOSTALGIA

Felsefe Nedir?*

ORHAN SADEDDİN

Hazırlayan

İLYAS ALTUNER

Arş. Gör. | Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

“Felsefe nedir?” suâlîne muayyen ve herkesi tatmîn edecek bir cevâb vermek kolay değildir. Çünkü her feylesofun birbirine uymak istemeyen, kendine mahsûs bir ta’rîfi vardır. Mütenevvi’ ta’rîfler karşısında hattâ felsefenin birbiriyle alâkadâr olmayan muhtelif fikirleri toplayan bir mefhûm olduğu zehâbı hâsıl olabilir. Fi’l-hakîka Platon’un fikr-i metafiziki, Revâkiyyûnun (Stoa) yaşayış felsefesi, Spinoza’nın “hendesî usûle nazaran ahlâk”ı, Leibniz’in monadları, Kant’ın akıl tenkîdi, Schelling’in ayniyet felsefesi, Schopenhauer’in irâde metafiziki ve bunun gibi. İlk bakışta pek mütenevvi’ bir manzara arz ederler ise de bunların tesâdüfen aynı isimle tesmiye olunduklarını kabûl edemeyiz. Her ne kadar müşterek isimle tesmiye olunmak umûmiyetle mevzû’ların aynı olduğunu göstermek için kâfi delil değil ise de, felsefe kelimesiyle müşterek bir mevzû’un tesmiye olduğunu hissediyoruz. O mütenevvi’ sistemleri birbirine bağlayan dâhilî bir râbîta vardır. Ve bu râbîtadır ki felsefeyi bir taraftan efsâne, şiir ve diğer taraftan husûsî ilimlerden tefrîk eder. Yalnız felsefeyi diğerlerinden tefrîk eden husûsun, umûmiyetle kavranmasına rağmen, umûmî mefhûmlarla irâesi ya’nî

---

* *Felsefe ve İctimaiyat Mecmuası*, 3, 1927, ss. 161-7. Metnin basılı olduğu yer için bkz. *Türkiye’de Bir Felsefe Gelenek-i Kurmaya Çalışmak: Feylesof Simalardan Seçme Metinler*, der. Recep Alpyağılı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010, c. 1, ss. 313-7.

ta'rîfi muvaffak olunamayacak bir iş gibi gözükür.

Felsefe mefhûmunun kelime ma'nâsını tedkik edelim: Ma'lûm olduğu vechile felsefe kelimesinin ma'nâsı hikmete muhabbet, hikmete cehd ya'nî bilgiye karşı muhabbet diye tercüme olunur. Hikmet veya bilgi muhabbeti sorduğumuz suâle kâfi cevâb teşkil edemiyor. Çünkü feylesofun bilgiye karşı olan cehdini diğer ilimlerin bilgiye karşı olan münâsebetlerinden tefrîk edecek vasfı îzâh etmiyor, her husûsî ilim bilgi elde etmek ister, ya'nî bilgi cehdi felsefede bi'l-umûm ilimlerle müşterektir. Böyle olmasına rağmen felsefenin bu ma'nâsı az bir tebeddül ile arzû olunan ma'nâyı ifâde edebilir. Felsefe son ve nihâi bilgi cehdi diye ta'rîf olduğu takdirde diğer ilimlerden tefrîk olunmuş olur. Öyle ise son ve nihâi bilgiler te'mîn eden ya'nî varlığı îzâh husûsunda son mes'elelerle meşgûl olan "ilim" felsefe olacaktır.

Bu ta'rîfe nazaran kâinâtın îzâhı için kurulan eski ve yeni metafizik sistemler son mes'elelerin halli ile meşgûl olduklarından -velev ki beyhûde- felsefi teşebbüsler add olunacaktır. Spinoza'nın "hendesî usûle nazaran ahlâk"ı hâricen Kant'ın akıl tenkîdine zıdd görünürse de gâyeleri i'tibâriyle ikisi de aynı şey'i istihdâf etmektedir. Hattâ Spinoza ve Kant gibi iki pek zıdd felsefe sistemi esâs i'tibâriyle aynı mevzû'un halline -meselâ şuûr ve âlem-i hâricî, nefis ve eşyâ- çalışmışlardır. Her ne kadar usûl ve mevzû'a karşı alınan vaz'iyet i'tibâriyle bu iki sistem birbirine zıd ise de gâyeleri ve kısmen mevzû'ları i'tibâriyle aynı şey'i istihdâf ettiklerinden ikisine birden felsefi der ve böylece husûsî ilmi taharriyâtdan tefrîk ederiz.

Ta'rîfde felsefenin ilim olmasından bahs etdik. Kâri' belki taaccüb etmiştir. Maa mâfih son zamânlarda memleketimizde tanınmış felsefe ta'rîfi, Spencer'in ma'hûd "tamâmen tevhîd olunmuş" bilgisi bizim nokta-i nazarımızı takviye eder. Çünkü felsefe şuûr-ı beşerin ilimle tevhîd ettiği bir silsilenin sonudur. Bundan dolayı ilim ile felsefe arasında mâhiyet farkı olamaz, yalnız derece farkı olur. İlim kısmen tevhîd eder, felsefe ise tamâmen tevhîd eden bilgidir.

Spencer'in nokta-i nazarı her ne kadar ta'rîfimizi bir cihetden takviye ediyorsa da diğer bir cihette ondan ayrılır. Spencer felsefe-

yi bütün ilimlerin mevzû'larını ihâta eden umûmi bir bilgi olarak kabûl ediyor. Ya'nî felsefe onun indinde "ilimlerin ilmi" oluyor. Maa mâfih bu ta'bîrin ma'nâsı bizim ta'rîfimizde de vardır. O hâlde hangi noktada ayrılıyor?

Felsefeyi ta'rîf eder iken son ve nihâi bilgileri te'mîn eden ilim demişdik. Son dediğimiz bilgiler varlığın halli husûsunda ilimlerin muayyen bir noktaya kadar gelib kaldıkları mes'eleler hakkındaki ler olabilir. Meselâ hayâtiyât bugün muayyen bir noktaya kadar tedkîkât yapmış ve bu tedkîkâtı netîcesinde birtakım bilgiler elde ettiği gibi son birtakım mes'eleler meydâna çıkarmıştır. Bu mes'eleler hayâtiyâtda henüz hall olunmamıştır. Ve hangi cihetten olunacakları kesdirilemiyor; çünkü her iki taraf için kâfi miktârda delil bulunmaktadır. İşte burada felsefenin vazîfesi başladığını veya başlaması lâzım geldiğini iddiâ edenler var. Ya'nî felsefe ve ilimlerin tedkîk edib bize hakkında bilgi verdikleri sâhanın daha ilerisinde tedkîklerini yapacaktır. Maa mâfih bu sâha bir ilme münhasır kalmayacak ve bütün ilimlerin mevzû'una şâmil olacağından felsefe bize muayyen bir zamânın bilgisini bir küll hâlinde toplayarak tevhid edecektir. Ya'nî felsefenin vazîfesi ilimlerin hall olunmadan bıraktıkları, bırakmağa mecbûr oldukları birtakım mes'eleleri almak ve diğer ilmî bilgilerle tevhid ederek bize bir kâinâta nazar te'mîn etmektir. İşte Spencer'ın nokta-i nazarını da ihtivâ eden düstûr.

Buna mukâbil son ve nihâi bilgiler ilimlerin meşgûl olarak vâsil oldukları netîceler olarak kabûl olunmayıb ilmin mebdei ve esâsı olarak kabûl olunduğu takdirde felsefenin de istikâmeti değişecektir. Nitekim son ve nihâi bilgilerimiz ilimlerin pek tabî ve ayân diye tedkîkine lüzûm görmeden kabûl ettiği ve hattâ tedkîk edemeyeceği birtakım esâslara, mebde'lere de âid olabilir. Her ilim evvelen mevzû'u ve sâniyen mevzû'un sûret-i tedkîki hakkında birtakım mebde'ler kabûl eder. Çünkü bunları kabûl etmeden herhangi bir ilmin tedvini kâbil değildir. Meselâ fizik ilmi zamân ve mekân ve benzeri mefhûmlarını kabûl etmeden hiçbir hâdis hakkında mütâlâatda bulunamaz. Böyle olmasına ilminin kabûl ettiği zamân ve mekân "âmiyâne bilgiler"den ancak ma'lûmâtının kem-

miyeti dolayısıyla temâyüz eder. Bundan dolayıdır ki bu esâs mefhûmlarla meşgûl olan tedkikât meselâ Einstein nazariyesinin bir kısmına “felsefi” tedkikât deniyor. Zamân ve mekân mefhûmu gibi birtakım mefhûmlar vardır ki bunlar hiçbir ilimde eksik değildir. İlliyyet mefhûmu her ilimde isti’âm olunduğu hâlde, hiçbirinde tedkik olunmaz. Böyle bir vaz’iyet karşısında ne hakla illiyet mefhûmunu kullanıyoruz diye bir suâl vârid olamaz mı?

Felsefenin ta’rîfi iki şekle râci’ olabiliyor: Son bilgilerimizin ya’nî ilimlerin çıkardığı netîce ve bu netîceler dolayısıyla hâdis olan mes’elelerin tevhîd olunarak bir küll hâline ifrâğıdır dendiği gibi bir de ilimlerin esâslarıyla, mebde’leriyle meşgûl olmak, ilim nazariyesi yapmak bize son bir vuzûh te’mîn eder. İşte bu iki türlü felsefenin birinci şekline metafizik ve ikinci şekline bilgi nazariyesi¹ denir.

Felsefe ta’rifimizle bu iki şikkı topluyor, böylece mütenevvi’ felsefe sistemlerinin nasıl bir noktadan, menşe’den çıktıklarını gösteriyoruz.

Metafiziki îzâh eder iken eskiden beri kendisine hâss olan mes’elelere temâs etmemişdik. Buna da sebep on dokuzuncu asırdan berî metafizikin merkez sıkletinin değıştiğidir. Kant’ın akıl tenkîdi metafizik bahsine te’sîr edip eski şekilde mümkün olmadığını göstermesi üzerine bugün metafizik bahs etdiğimiz vechile ilimlerin hall olunmamış son mes’elelerini tevhîd ederek bize kâinât nazarı veren bir bilgi menbâi olarak gösterilir.² Maa mâfih esâs i’tibârıyla mes’ele eskisinden farklı değildir. Fark yalnız kıymet i’tibârıyla vardır. Çünkü eskiden metafizik bir bilgi, bugünkü ilmî bilgilerimiz mâhiyetinde bir bilgi add olunur iken bugün şahsî, enteresân bir görüş tarzı add olunmaktadır.

Buna mukâbil bilgi nazariyesi Kant tarafından vaz’ olunur iken “ilim” mâhiyetinde, müsbet bir felsefe telakkî olunuyor idi.³ Kant

¹ Fichte’nin bilgi nazariyesi ma’nâsında isti’âm ettiği ilim nazariyesi mevzû’u çok iyi ifâde ettiği hâlde her nedense umûmî isti’âmle mazhâr olamamıştır.

² Son zamânlarda Almanya’da bu şekildeki metafizik sistemlerine “istikrâi metafizik” denmektedir.

³ Akl-ı Mahzın Tenkîdi’ni müteâkib 1783’de neşr olunan eserin ismi bu husûsda çok şâyân-ı dikkatdir: İlim Olarak Meydâna Çıkacak Her Müstakbel Metafizike Medhal.

Prolegomena nâmındaki eserinde bunun bi'l-âhare meydâna getirilecek ilmî felsefeye başlangıç olduğunu ilk cümleleriyle söylüyor. Hadd-i zâtında Akl-ı Mahzın Tenkîdî'nin esâs suâlî bu mes'ele ile alâkadârdır: "Kablî kazıye-i terkîbiyeler nasıl mümkündür?" Bu suâle verilecek cevâbla metafizikin ve bilgi nazariyesinin mâhiyeti tezâhür eder.

Felsefe ilk ândan berî son mes'eleler, ya'nî tecrübemiz esnâsında tesâdüf etmediğimiz şeyler hakkında bize bilgi vermeğe çalışır. Bu nevi' bilgiler tecrübeye istinâd etmediğinden yalnız akıl vâsıtasıyla elde edilir ve bundan dolayı hiçbir zamân tecrübe ile iskât olunamaz. Meselâ Descartes'ın Skolastik devirden alarak Allâh'ın varlığı için gösterdiğini isbât! Bu isbâtı hangi tecrübeye istinâden cerh edebiliriz? Yapabileceğimiz ancak ona karşı deliller getirmek veya nâkız olduğunu göstermekdir. Ya'nî yalnız akıl sâhasında vücûd bulan böyle bir bilgiyi tekrâr o sâhada ibtâl etmek lâzım gelir.⁴

Felsefenin böylece metafizik şeklinde tezâhürü şunu gösteriyor: Tecrübeye istinâd etmeden ya'nî "akl-ı mahz" ile bilgi elde etmek mümkün olmalıdır. Buradaki bilgi ya'nî şimdiye kadar metafizik sistemlerle meşğûl olan feylesofların telakkilerine nazaran en emîn ve sahîh bilgidir. Çünkü bunlarda yanılmak, zekânın kendisine âid şeyler olduğundan, tecrübeye yanılmaktan çok müşkildir. Karanlıkta elimi sürdüğüm bir şey'i tahmîn her hâlde 2 daha 2'nin 4 olacağını bilmekten daha müşkildir! Demek "akl-ı mahz" sâhasında hakîkatın bulunması tecrübe sâhasında istihrâc olunmasından daha kolay ve daha bedîhîdir. Nitekim ilimlerin arasında en emîn ve zarûrî ilim riyâzîyedir. Çünkü o tecrübeye istinâd etmeden sırf zekâ ile ilmîni yapığından umûmî ve zarûrîdir. İşte felsefe de böyledir ve o bize umûmî ve zarûrî netîceler verir, vermelidir ve zarurî netîceler elde etmek için riyâzî usûl felsefede isti'mâl olunmalıdır (Descartes).

Yapduğumuz şu hulâsa metafizikin kablî bir ma'nâda anlaşıldığını göstermeğe kâfi gelir zann ediyorum. Maa mâfih yalnız

⁴ Ma'lûm olduğu vechile Kant Descartes'ın gösterdiği isbâtı, vücûdun, eşyanın sıfatlarından olmadığını göstermek sûretiyle cerh etmiştir.

kablilik kâfi değildir. Çünkü kablî mâhiyeti hâiz kaziyeler vardır ki bunlar bize bilgi te'mîn etmez. Meselâ “her cisim mütehayyızdır” kaziyesinde olduğu gibi. Bunun sebebini biz de Kant ile berâber o kaziyenin tahlîli oluşunda bulacağız. Hız mefhûmu cisim mefhûmuna dâhil bulunduğundan “her cisim mütehayyızdır” dediğimiz zamân hız mefhûmunu zihni bir tahlîl ile cisim haddinden istihrac ediyoruz. Bu da bize gösterir ki tahlîli kaziyeler kablî olmakla berâber bize bilgi te'min etmezler, çünkü mevcûd bir hâli tahlîl vâsıtasıyla irâe ederler. Şu hâlde metafizik kablî olduğundan mâadâ tahlîli olmayacaktır. Çünkü metafizikin iddiâsı bize yeni bilgiler te'mîn etmektedir.

Yeni bilgiler te'mîn edecek ya'nî bilgilerimizi “tevsî” edecek kaziyeler ancak “terkîbî” olabilir. Maa mâfih terkîbî olan kaziyeler her hâlde tecrübeye istinâd eder. Çünkü herhangi bir şey'i terkîb için onun unsûrlarının o muayyen şekilde olduğunu ancak bi't-tecrübe bilebilirim. Meselâ küre Arz'ın Güneş'e olan mesâfesini ancak tecrübe ile bilebiliriz. Arz Güneş'e 150 milyon kilometre mesâfededir dediğim zamân bu hakîkati Arz mefhûmunu tahlîl vâsıtasıyla elde etmediğim âşikârdır. Arz hakkındaki bilgime 150 milyon kilometrelik mesâfe terkîb vâsıtasıyla rabt olunmuştur. Kezâ “Arz yuvarlakdır” kaziyesinde yuvarlaklığın Arz mefhûmunu tevsî ettiği ya'nî o mefhûmun hâricden tecrübeye istinâden bulunub Arz mefhûmuna rabt olduğu gözüküyor. Demek oluyor ki bilgilerimizi tevsî eden “terkîbî kaziyeler” tecrübeye istinâd ediyor.

Bu çıkardığımız netice metafizikin yukarıda bahs ettiğimiz mevzû'asıyla kâbil-i te'lif gibi gözüküyor, ya'nî metafizik bilgimizi tevsî etmek iddiâsında bulunduğu takdirde “kazıye-i terkîbiyeler”i isti'mâl etmelidir. “Kazıye-i terkîbiye”ler ise esâsen tecrübeye istinâd eder. Binâen aleyh metafizik bilgimizi tevsî için “kazıye-i terkîbiyeler” isti'mâl etmelidir. Bu müşkilâtın halli yukarıda bahs ettiğim Kant'ın “tenkîd”inin en mühimm mes'elesi olan “kablî kazıye-i terkîbiyeler nasıl mümkündür?” suâlüne cevâb vermek demektir. Eğer “kablî kazıye-i terkîbiye”ler mümkün ise tecrübeye istinâd etmeden bilgimizi tevsî edebileceğimiz âşikârdır. Demek oluyor ki “kablî kazıye-i terkîbiyeler”in vücûdunu ya'nî imkân-

şerâitini gösterecek olur isek felsefenin tecrübeye istinâd etmeyen ya'nî kabli bir bilgi menbaı olduğunu isbât etmiş olacağız.

Kant “kabli kazıye-i terkîbiyeler”in mümkün ve mevcûd olduğunu hendese, ya'nî hadsimizn sûreti olan mekân şekillerinde göstermiştir. Riyâziyenin istinâd ettiği kazıyelerin “kabli kazıye-i terkîbiyeler” olduğunu Kant isbât ettiği zamân bu kazıyelerin nefsin kendisine âid olan birtakım sûretlerin mahsûlü olduğunu da göstermişti. Kabli kazıyelerin riyâziyede vücûdu bu sûretde isbât olduğunu nazar-ı i'tibâra alarak bunu metafizike tatbîk edecek olursak göreceğiz ki metafizik şe'niyet hakkında kabli bilgi veremeyecektir. Çünkü şe'niyet hakkındaki bilgilerimiz ancak tecrübeye istinâden vücûd bulur. İşte metafizik bunda dolayı mevsûk yeni bilgi vermemiştir.

Hâlbuki metafizik âlem-i hâricî ya'nî kâinât hakkında bilgimizi tevsî' etmek iddiâsından vazgeçse ve tedkîkini bilginin vâsıtalarına hasır ederek bilgi nazariyesi şekline inkılâb etse, o zamân nefste mevcûd birtakım bilgi şerâitleriyle karşılaşacaktır. İşte nefste mevcûd fonksiyonların tedkîki hakkında riyâziyede olduğu gibi “kabli kazıye-i terkîbiyeler” mümkündür. Çünkü bunlar bilginin sûri cihetleriyle meşgûl olacaklardır.

Hulâsaten diyebiliriz ki: Felsefe dâimâ bize tecrübeye istinâd etmeden bilgi te'mîn etmeyi düşünmüştür. Ya'nî husûsî ilimlere nazaran başka bir istikâmet ta'kîb etmiştir. Felsefenin bu iddiâsını kabûl edince böyle bir vaz'iyetin hangi şerâit dâhilinde mümkün olacağı mes'elesi kalır. Felsefeyi metafizik ma'nâsında kabûl ettiğimiz takdirde kabli bilgi mümkün olmayacaktır. Bize müsbet bir sûretde kabli bilgiyi te'mîn eden felsefe ancak bilgi nazariyesi olacaktır. Çünkü bilgi nazariyesi bilginin menba'lariyle meşgûl olduğundan ve bu menba'lardan çıkan bilgi kabli olduğundan, neticede bilgi nazariyesinin matlûbu îfâ' edeceği bedihîdir. Bundan dolayı biz de felsefeyi –mefhûm-ı şuûrî hâric- ancak bilgi nazariyesi şeklinde kabûl edeceğiz.